

Sociologie náboženství

3AM182 – Sociologie kultury

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Co je předmětem sociologie náboženství?

- Nejde o zkoumání obsahu náboženství nebo o hledání „pravdy“
- Formy nahlížení na náboženství:
 - individuální přesvědčení (víra)
 - sociální praktiky (rituály, ceremonie)
 - etické a morální zásady (závazky, normy)
 - institucionální vyjádření (církev)
- Problémy s definicí náboženství/náboženského života: Jak najít hranice zkoumaného jevu? Jak jej měřit? Jak se vyhnout subjektivitě?

Durkheimova definice náboženství

- É. Durkheim je zakladatelskou postavou sociologie náboženství, dodnes respektovanou a citovanou.
- Ve své knize *Elementární formy náboženského života* z roku 1912 (Durkheim 2002) vychází z etnografických výzkumů tradičních společností, jejichž náboženství – animismus, šamanismus, totemismus – považuje za primární, nejjednodušší, ničím neovlivněná.
- Usiluje o nalezení základních prvků náboženského života.

- Náboženství je Durkheimem definováno jako:
„...jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtažitým a zakázaným; systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev.... Druhý prvek, z něhož sestává naše definice, není o nic méně významný než první, neboť s poukazem na to, že idea náboženství je neoddělitelná od ideje církve, připomíná, že náboženství je záležitostí navýsost kolektivní“ (Durkheim, 2002)

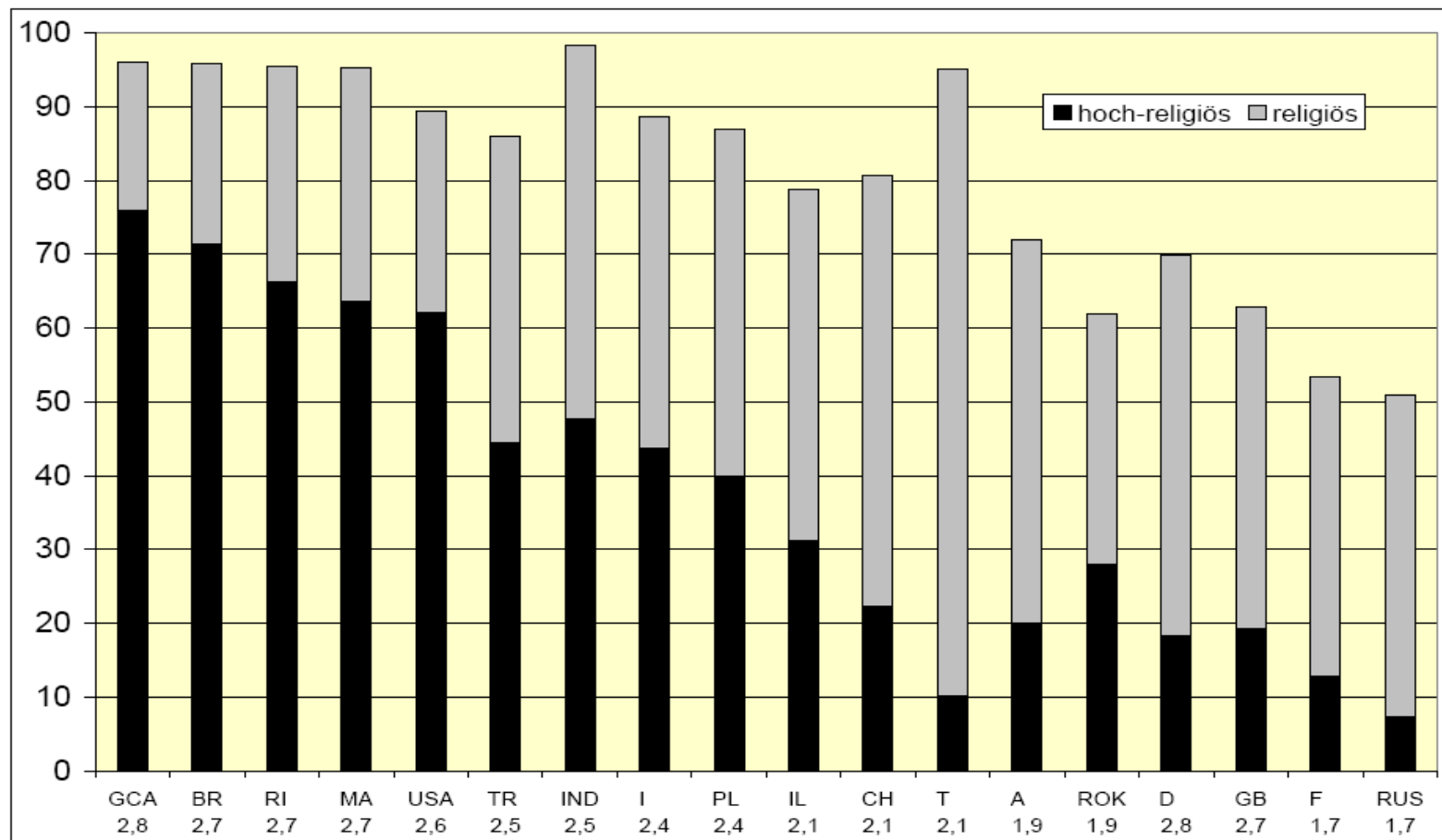
...a její limity

- Zatímco první část definice („jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtažitým a zakázaným“) je přijímána i po více než století, druhá část („systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev“), podle Durkheima neoddělitelná od první, je spojená s dobou svého vzniku i osobním přesvědčením autora.
- Společnost prochází procesem detradicionalizace a individualizace. Jak na to reaguje náboženství – u Durkheima jedna ze základních společenských institucí a pojistka proti anomii?

Dvě podoby definic náboženství

- Substanciální – zaměřují se na pevně daný obsah i formu sociálních jevů
 - Hledání „podstaty“ náboženských jevů
 - důraz na posvátné skutečnosti
 - pevně určená hranice náboženských (církevních) a např. magických jevů
 - často etnocentrické, příliš úzká definice
- Funkcionální – proměnlivá definice jevů, které naplňují určitou funkci ve společnosti
 - Náboženstvím je cokoli, co má plnit a plní určité role ve společnosti
 - velmi široký koncept, zahrnuje i na první pohled zcela profánní jevy (kult hvězd, fotbalové fanouškovství apod.)

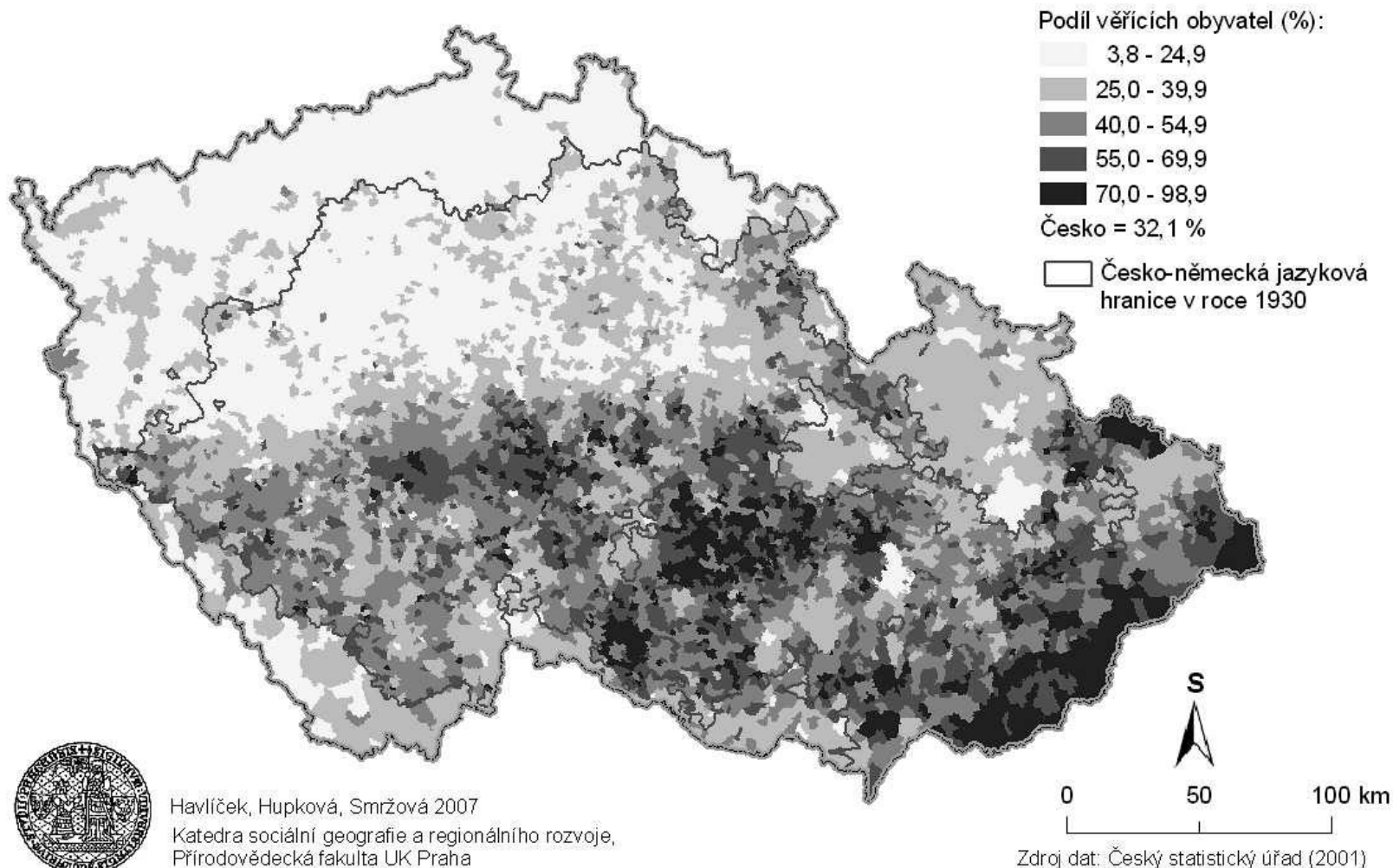
Religiozita v různých zemích světa

GCA =
Guatemala
BR = Brazílie
RI = Indonésie
MA = Maroko
TR = Turecko
I = Itálie
IL = Izrael
T = Thajsko
ROK = Jižní Korea

Abb. 1: Anteile von Hoch-Religiösen und Religiösen nach Ländern in Prozent (Länder-Mittelwerte zur gesamten Zentralität der Religiosität in der Achsenbeschriftung, Range 1-3) – vgl. auch Ländertabellen B1 von TNS Emnid

Podíl věřících obyvatel v Česku, obce, rok 2001

Havlíček, Hupková, Smržová 2007
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje,
Přírodovědecká fakulta UK Praha

Podíl věřících v obcích ČR

Teorie sekularizace

- Sekularizační teorie předpokládají, že s modernizací (racionalizací, industrializací, demokratizací, byrokratizací) ztrácí náboženství svou úlohu ve společnosti. K tomu se kloní dva nejvýznamnější předchůdci moderních sociologů:
 - A. Comte rozlišuje kvalitativně odlišná stádia vývoje společnosti:
 - 1) teologické (fiktivní),
 - 2) metafyzické (abstraktní) a
 - 3) vědecké (pozitivní).
 - K. Marx: ostrá kritika náboženství. Náboženství je „mlhavý výtvar v mozcích lidí.“ (Marx, 1976), resp. opium lidstva.

- Také zakládající postava německé sociologie, Max Weber, který věnoval náboženství a jeho roli ve společnosti několik knih (vč. nejznámějšího sociologického textu vůbec, tedy *Protestantské etiky a ducha kapitalismu*), je zastáncem sekularizačního paradigmatu:
- S modernizací nezvratně dochází k „odkouzlení“ společnosti. Společnost „zbavená kouzla“ se přiklání k racionální autoritě a byrokratickému řízení.

Kritika sekularizační teorie

- Prostá sekularizační teorie, která předpokládá postupný celosvětový ústup náboženského života i cítění, je podrobována otázkám:
- Je sekularizovaná Evropa předobrazem vývoje celého světa? (Jak lze vysvětlit „Americkou výjimku“ sekularizace? Jak evropskou situaci ovlivňuje demografický vývoj Evropy a světa)
- Jsou nová náboženská hnutí výsledkem nebo „mezistupněm“ sekularizace?
- Co může naplnit společenské funkce náboženství, bez převzetí některých religiózních praktik?

Teorie individualizace

Thomas Luckmann: neviditelné náboženství

- Klesající role církví nic nezměnila na obsahu náboženských představ – ty se jen změnily podle společenských
či osobních preferencí (patchwork-religion)
- nové formy náboženského života
- „Sekularizace je moderní mýtus“

Sociální konstrukce reality

Peter L. Berger (Berger & Luckmann, 1999):

- člověk – na rozdíl od jiných obyvatel planety nemá přirozené prostředí. Musí si toto prostředí, jak duchovní, tak hmotné, neustále vytvářet.
- Klíčové pro budování a předávání znalostí o světě je, aby se nový jedinec zapojil do společnosti a sám započal s budováním sociálního prostředí. Veškeré aktivity, které směřují k vytváření této konstrukce reality, se zároveň podílí na vytváření řádu.
- Náboženství je nejrozšířenějším a nejefektivnějším prostředkem, jak člověk legitimizuje tuto svou činnost a potvrzuje tak své počínání

Zástupná role církví

Grace Davie (2009)

- „Výjimečný případ Evropa“.
- Odcírkevnění neznamena od-náboženštění
- Církev z procesu individualizace nevyšly nejhůř, protože nadále hrají zásadní roli v rámci občanské společnosti a navíc mají stále víc členů, než jejich sekulární protějšky (politické strany, odbory apod.)
- Zástupné fungování církví: mají svůj význam i pro ty, kdo se pravidelně neúčastní jejich aktivit, kteří si na ně však „vzpomenou“ v případě individuální (např. úmrtí v rodině) nebo kolektivní, společenské nouze (traumatizující celospolečenské události, katastrofy apod.)

Ekonomizující teorie „náboženské volby“

- Teorie „náboženské volby“ je převládajícím směrem sociologie náboženství ve Spojených státech (např. Rodney Stark)
- Vitalita náboženství je závislá na pluralitě „nabídky“. Religiozita je obecnou společenskou potřebou, jednotliví „poptávající“ hledají nejlepší uspokojení svých náboženských potřeb.
- Exkluzivita vede k lepší identifikaci x zvětšuje sociální bariéry -> náboženství napomáhá fragmentaci společnosti.
- (evropské) oddělení církevní příslušnosti a religiozity není nutné – svědčí o nedostatečné diverzitě církví v Evropě

„Civil religion“ v USA

- Ve chvíli, kdy americký prezident mluví o Bohu, nemyslí tím žádného konkrétního boha, vztahuje se k obecným hodnotám USA.
- Občanské náboženství (Civil religion): Soubor představ, symbolů a rituálů, vztahující se k posvátným věcem, jež jsou v dané společnosti institucionalizovány a kolektivně sdíleny
- (Odkaz na) náboženství – při současném oddělení církví od státu (ihned od roku 1776) – je součástí americké politické kultury a jejím sjednocujícím prvkem.

Sociologie náboženství v ČR

- Po roce 1948 takřka neexistovala (mimo povinný „vědecký ateismus“, pouze jediný terénní výzkum z roku 1968. Po roce 1989 se situace měnila jen postupně.
- Významná role sociologizujících duchovních (T. Halík) či literárních vědců (M.C. Putna); geografické aspekty sledují sociální geografové.
- Zdeněk R. Nešpor – klíčová postava současné sociologie náboženství v ČR.
- Výsledky terénních výzkumů v České Lípě a Mikulově: viz (Lužný & Nešpor, 2008)

Reference

- Berger, P. & Luckmann, T. (1999) [1966]. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- Bertelsmann Stiftung. (2019). *Religionsmonitor*. [vid. 2019-07-08]. Dostupné z: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/unsere-projekte/religionsmonitor/>
- Davie, G. (2009). *Výjimečný případ Evropa: podoby víry v dnešním světě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Durkheim, Émile. (2002). [1912]. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikoymenh.
- Eliade, M. & Culianu, I. P. *Slovník náboženství*. (2001) Praha: Argo
- Eliade, M. *Posvátné a profánní*. (1994). [1957]. Praha: Česká křesťanská akademie
- Havlíček, T. & Hupková, M. (2007). Geografický výzkum religiózní krajiny Česka. *Miscellanea Geographica* 13. Katedra geografie, ZČU v Plzni. [vid. 2019-07-08]. Dostupné z: https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/5958/1/161-166_Havlicek%2BHupkova.pdf

- Lužný, D., Nešpor, Z. R. a kol. (2008). *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern.
- Kol.aut. (1996). *Velký sociologický slovník*. [2 díly]. Praha: Karolinum.
- Marx, K. Německá ideologie. (1976). In Marx, K. & Engels, F. *Vybrané spisy v pěti svazcích*. Praha: Svoboda.
- Nešpor, Z. R. & Lužný, D. (2007). *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
- Nešpor, Z.R. (2010). *Příliš slábi ve víře. Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
- *Woran glaubt die Welt. Analysen und Kommentare zum Religionsmonitor 2008*. (2009). Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Weber, M, (2009). Protestantská etika a duch kapitalismu. in *Metodologie, sociologie a politika*; vybral a uspořádal Miloš Havelka. 2.,opr. vydání.Praha : Oikoymenh.
- Weber, M. (1998). *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

